ÂDÂB-ı DERS

(آداب درس)

Klasik İslâm eğitiminde, öğretmen-öğrenci münasebetleri başta olmak üzere, pedagojik kuralları düzenleyen disipline verilen ad.

İslâm dünyasında ilimlerin gelişmesi, yayılması, eğitim ve öğretimin ferdî ve içtimaî, maddî ve mânevî bakımdan daha verimli hale getirilmesi düşüncesiyle eğitim ve öğretimin gayesi, metodu ve kuralları üzerinde, oldukça erken zamanlardan başlamak üzere pedagojik çalışmalar yapılmıştır. Meselâ Câhiz'in *Risâletü'l-muᶜallimîn*'i, İbn Sahnûn'un *Âdâbü'l-muᶜallimîn*'i, Kābisî'nin *Aḥvâlü'l-müteᶜallimîn ve aḥkâmü'l-muᶜallimîn*'i, Zernûcî'nin *Taᶜlîmü'l-müteᶜallim*'i, İbn Cemâa'nın *Teẕkiretü's-sâmiᶜ ve'l-mütekellim fî edebi'l-ᶜâlim ve'l-müteᶜallim*'i gibi kitaplar âdâb-ı derse dair yazılmış müstakil eserlerdendir. Ayrıca Fârâbî'nin *Fî-mâyenbaġī en-yuḳaddeme ḳable teᶜallümi'l-felsefe*'si, Mâverdî'nin *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*'i, Kurtubî'nin *Câmiᶜu beyâni'l-ᶜilm*'i, Gazzâlî'nin *İḥyâʾü ᶜulûmi'd-dîn*'i, İbn Haldûn'un *Muḳaddime*'si, Taşköprizâde'nin *Miftâḥu's-saᶜâde*'si, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'ẓ-ẓunûn*'u gibi çoğu ansiklopedik mahiyette olan eserlerde, daha çok mukaddimelerde yer almak üzere, pedagoji konularına geniş yer verilmiştir. Bütün bu eserlerde eğitim öğretim metotlarının ve kurallarının Kur'an ve Sünnet'e dayandırılmasına, ayrıca selef âlimlerinin sözlerinden deliller getirilmesine özel bir ağırlık verilmiş, bu durum, İslâm dünyasında genel öğretim metotlarında birlik sağlanması ve giderek eğitim ilkelerinin müesseseleşmesi sonucunu doğurmuştur.

İslâm eğitimcilerine göre öğretmenlik, geniş bilgiyle birlikte bazı özel yetenekler isteyen bir sanattır (bk. İbn Haldûn, s. 502-509). Bu sebeple öğretmenin bilgili olması yanında, psikoloji ve pedagoji formasyonunun tam olmasını da gerekli gören İslâm eğitimcileri, eğitim ve öğretimin başarıya ulaşmasını öğrenci, öğretmen ve aile üçlüsünün birlikte sarfedecekleri çabaya bağlamışlardır. Buna göre, Allah adına yapıldığı kabul edilen ve ibadet sayılan öğretmenlik mesleğini icra edecek kişinin, öncelikle hem bilgi hem de ahlâk ve fazilet bakımından bu mesleğin ehli olması, öğrencilerine karşı şefkatli ve nazik davranması gerekir. Fârâbî de, "Hoca öğrencisine karşı ne çok sert, ne de çok yumuşak davranmalı; çünkü aşırı sertlik talebenin hocasından nefret etmesine, aşırı müsamaha ise talebenin hocasının şahsını ve bilgisini hafife almasına yol açar" diyerek pedagojinin önemli bir kuralına işaret etmiştir. İbn Haldûn, eğitimde zor kullanmanın öğrenme arzusunu olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesindedir. Gazzâlî daha da ileri giderek talebenin gençlik gururunu rencide etmemek için, öğretmenin uyarılarını açık ifadeler yerine üstü kapalı sözlerle yapması gerektiğini, açık ve sert ikazların pedagojik esaslara (sınââtü't-ta'lîm) aykırı olduğunu belirtmektedir. Öğretmenin öğrenciler arasında soy sop, zenginlik vb. bakımlardan ayırım gözetmemesi, öğrencilerde bazı ilimlerin değersiz olduğu şeklinde bir kanaat uyandırmaktan kaçınması, öğretim programında pedagojik bir sıra takip etmesi, öğrencilerin fizikî ve mânevî kabiliyetlerini, mizaçlarını, zekâ seviyelerini dikkate alması gibi hususlar eğitim ve öğretimde öngörülen esaslardan bazılarıdır.

İslâm eğitimcileri, eğitimde istenilen düzeye ulaşabilmek için çocuklara oyun fırsatının tanınması, onların maddî ve mânevî mükâfatlarla ödüllendirilmesinin önemi hususuna eskiden beri dikkat çekmişlerdir. Ayrıca, Kur'an ve Sünnet'in ilme verdiği değeri ifade eden âyet ve hadislere dayanarak, bedenî ve zihnî sağlığı yerinde olan her yaştaki insanın yolculuk, yoksulluk gibi sıkıntılar pahasına da olsa, bilgilerini geliştirmesinin gerekliliğini ısrarla vurgulamışlardır. Ancak öğrenci ilim tahsilinde geçici ve bencil gayeler yerine, Allah'ın rızasına erişmek, ahlâk yönünden gelişmek, insanlara faydalı olmak gibi yüksek gayeler gözetmeli, öğrenimde başarıya ulaşmak için zihnini meşrû ve gerekli olmayan başka ilgilerden arındırmalı, ilme, öğretmene ve diğer öğrencilere karşı saygılı ve alçak gönüllü davranmalıdır. Zernûcî, âdâb-ı ders ilminin en önemli kaynağı olarak gösterilen (bk. Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saᶜâde*, I, 303; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 42) eserinde öğrencinin, yetişmek istediği ilmî alanın tesbitinden başlamak üzere, sürekli olarak bir öğretmenle birlikte çalışmasının ve onun tecrübesinden faydalanmasının önemini vurgulamış, genel olarak bir öğretmenin gözetiminde çalışmanın gerekliliği diğer İslâmî kaynaklarda da benimsenmiştir (bk. Ahmed Şelebî, s. 209-211).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Miskeveyh, *Tehẕîbü'l-aḫlâḳ*, Kahire 1323, s. 19-21; Gazzâlî, *İḥyâʾ*, Beyrut 1402-1403/1982-83, I, 8-13, 48-58; III, 72-74; Zernûcî, *Taᶜlîmü'l-müteᶜallim*, İstanbul 1192; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, Kahire, ts. (Dârü'ş-Şa'b), s. 502-510; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saᶜâde* (nşr. Abdülvehhâb Ebü'n-Nûr—Kâmil Kâmil Bekrî), I, 13-49, 303; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 42; Sıddık Hasan Han, *Ebcedü'l-ᶜulûm* (nşr. Abdülcebbâr Zekkâr), Dımaşk 1978, I, 124-133; Ahmed Şelebî, *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye*, Kahire 1982, s. 209-211, 257-275, 291-327.

MUSTAFA ÇAĞRICI

ÂDÂB-ı MUÂŞERET

(آداب معاشرت)

(bk. EDEP).

ÂDÂB-ı ZUREFÂ

(آداب ظرفا)

Hüseyin Râmiz (ö. 1200/1786 [?]) tarafından düzenlenen şuarâ tezkiresi.

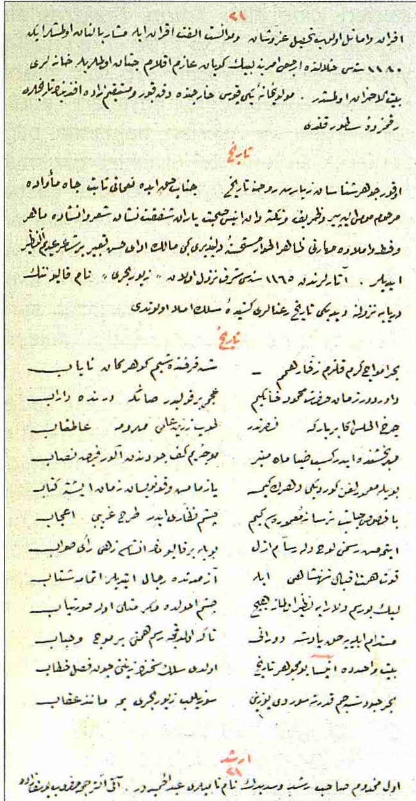
Râmiz Tezkiresi olarak da tanınır. 1133 (1720-21) yılına kadar yaşayan şairleri içine alan *Sâlim Tezkiresi*'nin zeylidir. Eserde, 1133-1198 (1721-1784) yılları arasında yetişen 376 şair alfabe sırasıyla kaydedilmiş, hayatları, edebî şahsiyetleri ve eserleri hakkında bilgi verilerek şiirlerinden örnekler yazılmıştır. Yazar, kitabına bitiş tarihini gösteren *Âdâb-ı Zurefâ* (1189) terkibini ad olarak verdiğini söylüyorsa da, 1198 yılına kadar yetişen şairlerin esere alınmasından, tezkiresini bu tarihten sonra da yazmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

Âdâb-ı Zurefâ'da bazı şairlerin sadece isimleri kaydedilmiş, bazılarının şiirlerinden örneklerin yazılacağı kısımlar boş bırakılmıştır. Ayrıca yer yer görülen ifade bozukluklarıyla yarım bırakılmış birbiriyle ilgisiz cümlelere bakarak eserin tamamlanmadığını veya en azından temize çekilmediğini söylemek mümkündür. Bu eksikliklerine rağmen, Lâle Devri'nde yetişen ve aynı zamanda Safâyî ile Sâlim tezkirelerinde de yer alan şairlerle ilgili bazı ilâve bilgilerle daha sonraki dönemde yetişen şairlerin hayat hikâyelerini içine alan bir eser özel-

liğine sahiptir. Bu yüzden, bilhassa ilgili olduğu dönem için tek kaynak durumundadır.

Âdâb-ı Zurefâ basılmamıştır. Bugün eserin dört nüshası bilinmektedir. Otuz sekiz şair ihtiva eden Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Esad Efendi, nr. 3876/1, vr. 1ª-29ᵇ) nüsha eksik olup "R" harfinde Râşid Efendi'nin biyografisinin bir kısmından başlamaktadır. Müellif hattı olan diğer nüsha ise (Esad Efendi, nr. 3873) tamdır. Bu nüshanın sayfa kenarlarında bazı ilâveler bulunmaktadır. Ali Cânib bu ilâvelerin Müstakimzâde'ye ait olduğunu delillerle ortaya koymuştur. Doksan dokuz varak olan bu nüshanın bazı yaprakları boştur. Eserin diğer iki nüshası, Millet Kütüphanesi ile (Ali Emîrî, Tarih, nr. 762) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 91) bulunmaktadır. Sonuncu nüsha, Zihnî adlı bir müstensih tarafından, eksik bırakılan bilgiler ve şiir örnekleri tamamlanarak istinsah edilmiştir.

Âdâb-ı Zurefâ'dan bir sayfa (İÜ Ktp., TY, nr. 91)

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, III, 48; Şerif Oktürk, *İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Osmanlı Şuarâ Tezkireleri* (lisans tezi, 1945), İÜ Edebiyat Fakültesi; *İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, İstanbul 1947, 7. fas. (*Şuarâ Tezkireleri*), s. 604; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyâtı Târihi*, İstanbul 1971, II, 789; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 320-323; Babinger (Üçok), s. 343; Ali Cânib, "On İkinci Asır Tezkirecilerinden Râmiz Efendi ve Eseri", *Hayat Mecmuası*, sy. 27, İstanbul 1927, s. 3-4; J. S. Robinson, "The Ottoman Biographies of Poets", XIV, *JNES* (1965), s. 57-74; Abdülkadir Karahan, "Tezkire", *İA*, XII/1, s. 229; *TDEA*, I, 30.

 MUSTAFA İSEN

ÂDÂBÜ'l-ARAB ve'l-FÜRS
(آداب العرب والفرس)

(bk. CÂVÎDÂN-HIRED).

ÂDÂBÜ'l-BAHS
(آداب البحث)

(bk. MÜNÂZARA).

ÂDÂBÜ'l-FETVÂ
(آداب الفتوى)

(bk. FETVA).

ÂDÂBÜ'l-KAZÂ
(آداب القضاء)

(bk. EDEBÜ'l-KÂDÎ).

ÂDÂBÜ KİTÂBETİ'l-MUSHAF
(آداب كتابة المصحف)

(bk. MUSHAF).

ÂDÂBÜ'l-MUHADDİS
(آداب المحدث)

(bk. MUHADDİS).

ÂDÂBÜ'l-MÜLÛK
(آداب الملوك)

(bk. SİYASETNÂME).

ÂDÂBÜ'l-MÜRÎD
(آداب المريد)

Sûfîlerin uymaları gereken kurallardan bahseden eserlere verilen genel ad.

Mutasavvıfların sohbetinde bulunanların, şeyhlere bağlananların ve tarikata girenlerin uymaları gereken âdâb ve erkândan, **seyrü sülûk*** sırasında göz önünde bulundurulması gereken kurallardan, şeyh ve **ihvan***a karşı takınılması gereken tavırdan bahseden, mürid ve dervişlere yol gösteren eserlere "Âdâbü'l-mürîdîn", "Edebü'l-mürîd", "Âdâbü'l-mutasavvıfe", "el-Vasâya" ve "Tarîkatnâme" gibi isimler verilmektedir.

Tasavvufta müridlerin âdâbı bahsi ya müstakil risâleler ve eserler halinde veya tasavvufa dair genel bilgiler veren eserlerin içinde bir bölüm olarak ele alınmıştır. Bu konu hakkında ilk olarak kaleme alınan başlıca müstakil eser ve yazarları şunlardır: Yahyâ b. Muâz er-Râzî (ö. 258/872), *Kitâbü'l-Mürîdîn* (bk. *GAS*, I, 646). Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*'da (Kahire 1394-99/1974-79, X, 55-66) bu eserden iktibasta bulunur. Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), *Âdâbü'n-nüfûs* (bk. *GAS*, I, 641). Hakîm et-Tirmizî (ö. 285/898), *Âdâbü'l-mürîdîn* (nşr. Abdülfettâh Abdullah Bereke, Mısır, ts.); *Edebü'n-nefs* (bk. *GAS*, I, 658). Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/910), *Edebü'l-müftakir ilallāh* (bk. *GAS*, I, 649). Ebû Ali er-Rûzbârî (ö. 303/915), *Kitâbü Edebi'l-fakr* (bk. *GAS*, I, 663). Ebü'l-Kāsım el-Vezzân (h. V. asır), *Edebü'l-mürîdîn* (bk. *GAS*, I, 676). Sülemî (ö. 412/1021), *Âdâbü's-suhbe ve hüsnü'l-ʿuşre* (Kudüs 1954); *Câmiʿu âdâbi's-sûfiyye* (nşr. S. Ateş, Ankara 1981); *Âdâbü'l-fakr ve şerâʾituh; Beyânü zeleli'l-fukarâʾ ve mevâcibü âdâbihim* (bk. *GAS*, I, 673). Ebû Bekir b. Dâvûd es-Sâlihî (ö. 806/1403), *Âdâbü'l-mürîd* (bk. *GAL Suppl.*, II, 149). Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565), *Edebü'l-mürîd* (bk. *GAL Suppl.*, II, 467). Tâceddin b. Zekeriyyâ el-Abşemî (ö. 1050/1640), *Âdâbü'l-mürîdîn* (bk. *GAL Suppl.*, II, 618). Abdullah b. Alevî el-Haddâd (ö. 1132/1720), *Risâletü âdâbi sülûki'l-mürîd* (Mısır 1958).

Tasavvufa dair genel mahiyetteki eserlerde de âdâbü'l-mürîd bahsine geniş bir yer ayrılmıştır. Meselâ Serrâc, *el-Lumaʿ*da (Mısır 1960) "Kitâbü edebi'l-mutasavvıfe" başlığı altında konuyu geniş olarak ele almıştır (s. 194-280). Kuşeyrî ise *er-Risâle*'sinde hem irade ve edep bahsinde, hem de eserine eklediği son bölümde müridlerin dikkat etmeleri gereken kaide ve esaslardan bahsetmiştir. Hücvîrî'nin *Keşfü'l-mahcûb*'unda da konu ele alınmıştır. Ebû Tâlib el-Mekkî *Kūtü'l-kulûb*'da müridlerin uymaları gereken âdâb ve esaslara bir bölüm ayırdıktan sonra eserinin değişik yerlerinde çeşitli vesilelerle bu